

N. Coureas - P. Edbury, *The Chronicle of Amadi. Translated from the Italian* [Cyprus Research Centre, Texts and Studies in the History of Cyprus, LXXIV], Nicosia 2015, σσ. xxvi + 580.

Η παρούσα έκδοση αποτελεί την πρώτη μετάφραση σε σύγχρονη γλώσσα και συγκεκριμένα στα Αγγλικά του ιταλικού χρονικού γνωστού ως *Chronique d'Amadi*. Πρόκειται κατ' ακρίβειαν για έργο ενός ανωνύμου συγγραφέα του 16^{ου} αιώνα και το συμβατικό όνομά του το οφείλει στον Francesco Amadi (; - 1566), ιδιοκτήτη του μοναδικού χειρογράφου που το διασώζει, του κώδικα CLVII Classe VI της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας. Εξεδόθη από τον René de Mas Latrie το 1891 στη σειρά «Documents inédits relatifs à l'histoire de France», μαζί με το *Χρονικό* του Diomède Strambali¹. Την έκδοση —που, εκτός από την αγγλική μετάφραση, πλαισιώνεται από κατατοπιστική εισαγωγή και πολύτιμα παραρτήματα— οφείλουμε στον Νίκο Κουρέα², ανώτερο ερευνητή στο Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών της Κύπρου, και τον Peter W. Edbury, ομότιμο καθηγητή της Μεσαιωνικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Κάρντιφ (Cardiff University)³.

Πιο συγκεκριμένα η έκδοση περιλαμβάνει τα εξής: Foreword (σ. ix-x), Abbreviations (σ. xi-xii), Introduction (σ. xiii-xxvi), The Chronicle of Amadi (σ. 1-466), Annexe 1: Documents relating to the beginning of

¹ *Chronique d'Amadi*, έκδ. R. de Mas Latrie, *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi*, τ. I: *Chronique d'Amadi*, Paris 1891 (ανατ. Λευκωσία 1999, στη σειρά: Κυπριολογική Βιβλιοθήκη 9), τ. II: *Chronique de Strambaldi*, Paris 1893.

² Στον Ν. Κουρέα οφείλουμε τη μετάφραση στα Αγγλικά μιας σειράς έργων που αφορούν τη μεσαιωνική Κύπρο: των Τυπικών των μονών της Παναγίας του Μαχαιρά και της Εγκλειστρας του Αγίου Νεοφύτου, των *Ασσιζών* και του *Χρονικού* του Γεωργίου Βουστρωνίου. Βλ. Ν. Coureas, *The Assizes of the Lusignan Kingdom of Cyprus* [Cyprus Research Centre, Texts and Studies in the History of Cyprus, XLI], Nicosia 2002. — Του ίδιου, *The Foundation Rules of Medieval Cypriot Monasteries: Makhairas and St Neophytos* [Cyprus Research Centre, Texts and Studies in the History of Cyprus XLVI], Nicosia 2003. — Του ίδιου, *George Boustronios: A Narrative of the Chronicle of Cyprus, 1456-1489* [Cyprus Research Centre, Texts and Studies in the History of Cyprus L], Nicosia 2005.

³ Από τα σχετικά με την Κύπρο δημοσιεύματα του P. W. Edbury σημειώνουμε εδώ την σημαντική μονογραφία του για το φραγκικό βασίλειο της Κύπρου την περίοδο 1191-1374. Βλ. P. W. Edbury, *Το βασίλειο της Κύπρου και οι Σταυροφορίες, 1191-1374*, μτφρ. Αγγελ Νικολάου-Κονναρή, Αθήνα 2003.

the Governorship of Amaury Lord of Tyre, 26 April 1306 and 14 May 1306 (σ. 467-476), Annexe 2: The Cypriot Nobility and the Crisis of 1306-1310 (σ. 477-481), Annexe 3: Types of ships mentioned in the Chronicle of Amadi (σ. 483-485), Annexe 4: Amadi's Sources: a Synopsis (σ. 487-489), Maps (σ. 491-492), Bibliography (σ. 493-499) και Index (σ. 501-580). Όπως σημειώνουν οι συγγραφείς στον πρόλόγό τους (σ. ix), την αγγλική μετάφραση και το πρώτο και τρίτο παράρτημα ετοίμασε ο Ν. Κουρέας ενώ την εισαγωγή, τις σημειώσεις, το δεύτερο και το τέταρτο παράρτημα καθώς και τον πίνακα ο P. W. Edbury. Εργάστηκαν όμως μαζί στον έλεγχο, τη διόρθωση και τη βελτίωση των κειμένων, οπότε θεωρείται κοινή εργασία.

Οι συγγραφείς στην εισαγωγή τους δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για το Χρονικό του Amadi, το οποίο ουσιαστικά αποτελεί ένα συμπίλημα στην ιταλική γλώσσα αφηγηματικών πηγών που αφορούν την ιστορία της Κύπρου. Το έργο ξεκινά με την ανάκτηση από τον αυτοκράτορα Ηράκλειο (610-641) του Τιμίου Σταυρού από τους Πέρσες το 629 και σε αυτό μοιάζει με το Χρονικό του Γουλιέλμου της Τύρου⁴. Συνεχίζει με τις Σταυροφορίες και γεγονότα που αφορούν τα σταυροφορικά κράτη από τα τέλη του 11^{ου} αιώνα και εξής. Μετά την αναφορά στην κατάκτηση της Κύπρου από τον Ριχάρδο Α΄ Λεοντόκαρδο (Richard I Lionheart, 1189-1199) τον Μάιο του 1191, επικεντρώνεται στην ιστορία της νήσου την περίοδο των Λουζινιανών (1192-1489) και τελειώνει την αφήγησή του στο έτος 1442.

Είναι άξιο αναφοράς ότι οι συγγραφείς δεν αρκέστηκαν στη μετάφραση του κειμένου της έκδοσης L. de Mas Latrue, αλλά συνέκριναν την έκδοση αυτή με το χειρόγραφο και έκαναν κάποιες, κυρίως επουσιώδεις, διορθώσεις. Όπως σημειώνουν, το χειρόγραφο είναι αντίγραφο του πρωτοτύπου του συγγραφέα και δεν διασώζει μια πλήρη σελίδα τίτλου. Ο υπάρχων τίτλος στο φ. 3r είναι γραμμένος από διαφορετικό χέρι και προστέθηκε αργότερα: «*HISTORIA DEL REGNO DE CIPRO DE FRANCESCO AMADI. DOTORE. C. ET C*». Το χειρόγραφο είναι επίσης κολοβό και σχεδόν χωρίς *marginalia*.

Σε ό,τι αφορά τις πηγές του Χρονικού του Amadi, ο άγνωστος συμπιλητής και μεταφραστής αντλεί από ελληνικά και γαλλικά κείμενα, όπως για παράδειγμα το Χρονικόν του Λεοντίου Μαχαιρά⁵, την

⁴ *Willelmi Tyrensis archiepiscopi Chronicon*, έκδ. R. B. C. Huygens, *Guillaume de Tyr, Chronique*, τ. I-II [Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis LXIII - LXIII A], Turnholti 1986.

⁵ Λεόντιος Μαχαιράς, *Ἐξήγησις τῆς γλυκείας χώρας Κύπρου, ἡ ποία λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν*, έκδ. R. M. Dawkins, *Leontios Makhairas, Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus Entitled 'Chronicle'*. Edited with a Translation and Notes, τ. I-II, Oxford 1932 (ανατ. New York 1980). Βλ. και την έκδοση της Isabelle

παλαιά γαλλική μετάφραση του *Χρονικού* του Γουλιέλμου της Τύρου⁶ και μια από τις συνέχειές του γνωστή ως *Colbert-Fontainebleau Eracles*⁷ και αρκετά άλλα, τα οποία αναλύουν λεπτομερώς οι συγγραφείς στην εισαγωγή τους και σε ένα από τα παραρτήματα.

Για τη χρονολόγηση του *Χρονικού* του Amadi οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι πρέπει να ήταν διαθέσιμο πριν από τη δεκαετία του 1560 και ορίζουν ως πιθανή για τη σύνταξή του την περίοδο μεταξύ του τέλους της δεκαετίας του 1470 και του έτους 1560 περίπου.

Ακολουθεί η αγγλική μετάφραση του *Χρονικού*, η οποία καλύπτει έναν μεγάλο αριθμό σελίδων, συγκεκριμένα 466, και χωρίζεται σε 1087 παραγράφους.

Την έκδοση συμπληρώνουν τέσσερα πολύ ενδιαφέροντα παραρτήματα. Το πρώτο παράρτημα περιλαμβάνει την αγγλική μετάφραση δύο εγγράφων που σχετίζονται με τη διακυβέρνηση της Κύπρου από τον Αμάριχο Λουζινιάν (Amaury de Lusignan), κύριο της Τύρου, την περίοδο 1306-1310. Το δεύτερο παράρτημα ασχολείται με τη στάση των ευγενών και των ιπποτών του φραγκικού βασιλείου της Κύπρου στην πολιτική κρίση που ξέσπασε στη νήσο την ίδια περίοδο. Είναι ένα ζήτημα για το οποίο, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς στην εισαγωγή (σ. χίν), το *Χρονικό* του Amadi αφιερώνει μια εκτενή περιγραφή (§§ 508-649). Το τρίτο παράρτημα έχει ως αντικείμενο ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον θέμα για τη ναυτική τέχνη και το εμπόριο: τους τύπους των πλοίων που αναφέρονται στο *Χρονικό*, που αριθμούνται σε είκοσι δύο συνολικά⁸. Τέλος, στο τέταρτο παράρτημα, οι συγγραφείς

Cervellin-Chevalier, *Edition critique et traduction française annotée du manuscrit de Venise de la Chronique de Leontios Machairas* / Λεόντιος Μαχαιράς, διδακτορική διατριβή, τ. I-II, Montpellier 1998.

⁶ *L'estoire de Eracles empereur et la conquete de la terre d'Outremer*, έκδ. P. Paris, *Guillaume de Tyr et ses continuateurs. Texte français du XIIIe siècle, revu et annoté*, τ. I-II [Histoire général des Croisades par les auteurs contemporains], Paris 1879-1880. Βλ. και την παλαιότερη έκδοση των A. Beugnot - A. Langlois, *L'estoire de Eracles empereur et la conquete de la terre d'Outremer; c'est la translation de l'estoire de Guillaume, archevesque de Sur*, στο *Recueil des historiens des croisades, publié par les soins de l'Académie Royale des inscriptions et belles-lettres, Historiens occidentaux*, τ. I, Paris 1844.

⁷ *Colbert-Fontainebleau Eracles*, έκδ. A. Beugnot - A. Langlois, *Continuatur Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, ab anno domini MCLXXXIII usque ab annum MCCLXXVII*, edita a venerabili Willermo, Tyrensi archiepiscopo, στο *Recueil des historiens des croisades, publié par les soins de l'Académie Royale des inscriptions et belles-lettres, Historiens occidentaux*, τ. II, Paris 1859, σ. 1-481.

⁸ Για το ίδιο θέμα και συγκεκριμένα τη μέτρηση του φορτίου των πλοίων σύμφωνα με μια άλλη κυπριακής προέλευσης πηγή, τον κώδικα *Palatinus graecus 367*, φφ. 88v-91r, του 13^{ου} αιώνα, βλ. M. Harpster - N. Coureas, *Codex Palatinus graecus 367: A Thirteenth-Century Method of Determining Vessel Burden?*, *The Mariner's Mirror* 94.1 (2008) 8-20.

δίνουν μια πολύ σημαντική σύνοψη των πηγών του Χρονικού, σημειώνοντας τις παραγράφους όπου εντοπίζεται κάθε πηγή ξεχωριστά.

Την έκδοση ολοκληρώνουν χάρτες, βιβλιογραφία και πίνακας ονομάτων και πραγμάτων.

Πρόκειται οπωσδήποτε για μια σημαντική έκδοση, που εμπλουτίζει τη βιβλιογραφία για τη μεσαιωνική Κύπρο την περίοδο της Φραγκοκρατίας και ιδιαίτερα τις γνώσεις μας για μια αξιόλογη και ενδιαφέρουσα πηγή. Είναι βέβαιο ότι η παρούσα έκδοση θα αποτελέσει έναυσμα για την περαιτέρω αξιοποίηση στην έρευνα του Χρονικού του Amadi, του οποίου μια νέα κριτική έκδοση είναι αναγκαία. Το γεγονός ότι οι συντελεστές της είναι δύο από τους αξιολογότερους σύγχρονους ιστορικούς για την περίοδο της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο αποτελεί επιπλέον εχέγγυο για την ποιότητα της μελέτης αυτής και τους αξίζει ο έπαινος για την επίπονη εργασία που ανέλαβαν και έφεραν σε πέρας.

Σταύρος Γ. Γεωργίου
Λευκωσία

Paweł Filipczak, *An Introduction to the Byzantine Administration in Syro-Palestine on the Eve of the Arab Conquest* [Byzantina Lodziensia, XXVI], αγγλική μετάφραση Artur Mękowski, Εκδόσεις Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, σσ. 127.

Η δεύτερη μονογραφία¹ του Paweł Filipczak που δημοσιεύτηκε στη σειρά Byzantina Lodziensia του Πανεπιστημίου του Łódź (Πολωνία) τιτλοφορείται: «Μια εισαγωγή στη Βυζαντινή διοίκηση της Συρο-Παλαιστίνης την παραμονή της αραβικής κατάκτησης». Όπως αναφέρει και ο ίδιος ο συγγραφέας, η μελέτη του αυτή φιλοδοξεί να αποτελέσει μια εισαγωγή στο αρκετά ενδιαφέρον και εν πολλοίς σύνθετο ζήτημα της διοίκησης της Συρίας και της Παλαιστίνης κατά τους τελευταίους αιώνες της βυζαντινής κυριαρχίας στην περιοχή, από την εποχή του Ιουστινιανού (527-565) έως και την απώλεια των προαναφερθέντων εδαφών λόγω της ισλαμικής προέλασης (634-638), στα χρόνια του αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641). Το αντικείμενο που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη είχε επίσης παρουσιαστεί στα πολωνικά, σε μια πιο συντομευμένη όμως εκδοχή, υπό τη μορφή κεφαλαίου, ως μέρος της μονογραφίας μαζί με την T. Wolińska «*Βυζάντιο και Άραβες. Συνάντηση Πολιτισμών (6^{ος} - 8^{ος} αι.)*»².

Η μονογραφία διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο εξ αυτών, με τίτλο «Places» (σ. 1-24), αναφέρεται στις επαρχίες που βρισκόνταν στις υπό εξέταση περιοχές, δηλαδή τη *Συρία Πρώτη*, τη *Συρία Δευτέρα*, την *Ευφρατησία*, τη *Θεοδοριάδα*, τη *Φοινίκη Παράλιο*, τη *Φοινίκη Λιβανησία*, την *Παλαιστίνη Πρώτη*, την *Παλαιστίνη Δευτέρα*, την *Παλαιστίνη Τρίτη* και την *Αραβία*. Δίδονται στοιχεία για την ιστορία και τη γεωγραφία κάθε επαρχίας, οι κύριες πόλεις που ανήκαν στην κάθε μία εξ αυτών, καθώς και οι έδρες των επαρχιακών διοικητών. Ακολουθεί μια σύντομη αναφορά στη *διοίκηση Ανατολής* και ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με την ίδρυση και την ονομασία της επαρχίας

¹ Είχε προηγηθεί η μονογραφία του με τίτλο *Bunty i niepokoje w miastach wczesnego Bizancjum (IV wiek n.e.)* (Εξεγέρσεις και κοινωνική αναταραχή στις βυζαντινές πόλεις τον 4^ο αι. μ.Χ.) [Byzantina Lodziensia XII], Łódź 2009.

² Teresa Wolińska - P. Filipczak, *Bizancjum i Arabowie. Spotkanie cywilizacji (VI-VIII w.)*, Warszawa 2015, σ.90-176.

Θεοδοριάδας. Ο ερευνητής έπειτα ασχολείται με τη στρατιωτική διοίκηση των προαναφερθεισών επαρχιών, κυρίως μέσα από τα στοιχεία που παρέχει η *Notitia Dignitatum*, δηλαδή ένα σωζόμενο αντίγραφο επίσημου καταλόγου που περιλαμβάνει την ιεραρχία των στρατιωτικών και πολιτικών αξιωμάτων της αυτοκρατορίας και αποτελείται από δύο μέρη, ένα για το δυτικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και ένα για το ανατολικό³.

Το δεύτερο κεφάλαιο (σ. 25-76), το οποίο είναι και το εκτενέστερο, έχει τον τίτλο «People», και αποτελεί ουσιαστικά έναν προσωπογραφικό κατάλογο των πολιτικών αρχόντων των επαρχιών και των επικεφαλής (*comites*) της διοίκησης Ανατολής αλλά και στρατιωτικών διοικητών (*duces*), πάντοτε στο χρονικό και γεωγραφικό πλαίσιο που έχει θέσει ο συγγραφέας. Ο P. Filirczak αξιοποιεί τις διαθέσιμες πηγές για τη σύνταξη αυτού του καταλόγου, ενώ παράλληλα δεν αρκείται σε μια απλή παράθεση ονομάτων, καθώς υπάρχουν περιπτώσεις αξιωματούχων οι οποίες χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης. Ενδεικτικά αναφέρουμε έναν ανώνυμο *comes Orientis* ή *praefectus praetorio per Orientem* κατά το χρονικό διάστημα 580-581 (σ. 35-38) και τον Asterius (588), για τον οποίον επίσης οι πηγές δεν είναι ξεκάθαρες σχετικά με το αξίωμά του, αν δηλαδή επρόκειτο για τον *comes Orientis* ή *praefectus praetorio per Orientem*.

Ως προς το ζήτημα των αξιωματούχων που έφεραν το αξίωμα του *comes Orientis* θα πρέπει να επισημανθεί πως μέσα στο πλαίσιο της ευρύτερης διοικητικής ανασυγκρότησης της αυτοκρατορίας, ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός κατήργησε τις διοικήσεις, αφήνοντας δύο βαθμίδες περιφερειακής διοίκησης, τις *επαρχότητες* (*praefecturae*) και τις *επαρχίες*. Από τις αλλαγές αυτές επηρεάστηκαν και οι διοικήσεις της *επαρχότητας Ανατολής*, με τον *comes Orientis* να διοικεί μόνο την *επαρχία της Συρίας Πρώτης*, φέροντας παράλληλα τον τίτλο του *spectabilis* (*περιβλέπτου*), όπως ίσχυε και για τους *βικαρίους* που προΐσταντο των *διοικήσεων*⁴. Οι ρυθμίσεις αυτές όμως της Νεαράς 8 (535) αναθεωρήθηκαν εν μέρει μετά την απομάκρυνση του Ιωάννη Καππαδόκη, καθώς

³ Βλ. O. Seeck (έκδ.), *Notitia dignitatum. Accedunt notitia urbis Constantinopolitanae et Laterculi prouinciarum*, Berolini 1876, αλλά και τη νέα έκδοση υπό: C. Neira Faleiro (έκδ.), *La Notitia dignitatum. Nueva edición crítica y comentario histórico* [Nueva Roma 25], Madrid 2005.

⁴ Βλ. για το ζήτημα των διοικητικών αλλαγών του Ιουστινιανού στην *επαρχότητα Ανατολής*: Α. Ε. Γκουτζιουκώστας - Ε. Μ. Μονίαρος, *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α' (527-565). Η περίπτωση της Quaestura Iustiniana Exercitus* [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 22], Θεσσαλονίκη 2009, σ. 31-65 (στο εξής: Α. Γκουτζιουκώστας - Ε. Μονίαρος, *Quaestura*), όπου παρατίθενται οι πηγές και η σχετική βιβλιογραφία.

έχουμε εκ νέου αναφορές σε *βικάριο* Πόντου (από το 548), ενώ ανάμεσα στα έτη 542 και 556 ο *κόμης Ανατολής* φαίνεται πως είχε πολιτικής φύσεως αρμοδιότητες στις επαρχίες *Οσροηνής και Μεσοποταμίας*⁵.

Το τρίτο κεφάλαιο (σ. 77-98), με τίτλο «Ideas», παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Αρχικά ο P. Filipczak ασχολείται με τον ρόλο που διαδραμάτιζαν οι πόλεις ως πυρήνες της επαρχιακής διοίκησης κατά την υπό εξέταση περίοδο. Έπειτα γίνεται σύντομη αναφορά στην «ιδιωτικοποίηση» ορισμένων πτυχών της κρατικής επαρχιακής διοίκησης, όπως ήταν για παράδειγμα η άμυνα μεθοριακών περιοχών έναντι εισβολών, προερχόμενων από την αραβική χερσόνησο. Ουσιαστικά ο Filipczak αναπαράγει την άποψη που διατύπωσε ο W. E. Kaegi σχετικά με τη συγκρότηση «ιδιωτικών», πενιχρά εξοπλισμένων στην πλειονότητά τους, στρατιωτικών σωμάτων από μέλη της γηγενούς αριστοκρατίας, όπως συνέβη στη Βαρβαλισσό (Barbalissus) της *Ευφρατησίας*, με καθήκοντα τοπικής άμυνας ή μάλλον αστυνόμευσης και επιτήρησης των αχανών εκτάσεων των ανατολικών συνόρων της αυτοκρατορίας⁶.

Σημαντική έκταση στο τρίτο αυτό κεφάλαιο καταλαμβάνει η συζήτηση σχετικά με τις απαρχές του θεσμού των *θεμάτων*, που εντοπίζονται κατά τον Irfan Shahid στην περιοχή της Συροπαλαιστίνης κατά το χρονικό διάστημα 629-634, δηλαδή από την αποχώρηση των περσικών στρατευμάτων ως την έναρξη της αραβικής κατάκτησης, το κρίσιμο *quinquennium*⁷. Ο Filipczak εκθέτει τις απόψεις του Shahid, ενώ παρουσιάζει εν συντομία και τον αντίλογο που αναπτύχθηκε από τους Ralph-Johannes Lilie⁸ και John Haldon⁹.

⁵ Ο συγγραφέας ενώ αναφέρεται στη Νεαρά 157 (1^η Μαΐου 542), δεν κάνει κάποια μνεία στην αρκετά σημαντική Νεαρά 134 (1^η Μαΐου 556), με την οποία φαίνεται πως αίρεται η όποια αρμοδιότητα του *κόμητος Ανατολής* στις επαρχίες *Οσροηνής και Μεσοποταμίας*, αφού πλέον αποσαφηνίζεται το δικαίωμα του *επάρχου των προαιτωρίων της Ανατολής* να διορίζει στις προαναφερθείσες επαρχίες έναν τοποτηρητή του. Βλ. Α. Γκουτζιουγκώστας – Ε. Μονιάρος, *Quaestura* 57-65 και ιδιαίτερα 57-58.

⁶ W. E. Kaegi, *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge 1995, σ. 34-37 και 50-52.

⁷ Η άποψη αυτή του Irfan Shahid διατυπώθηκε αρχικά το 1983 κατά τις εργασίες του «Symposium on Bilad al-Sham during the Byzantine Period», τα πρακτικά του οποίου εκδόθηκαν στο Αμμάν της Ιορδανίας το 1986. Εκτοτε ο Shahid επανήλθε στο θέμα με τρία άρθρα, απαντώντας ως έναν βαθμό στον αντίλογο που αναπτύχθηκε κατά των θέσεών του: *Heraclius and the Theme System: New Light from the Arabic*, *Byzantion* 57 (1987) 391-403 (στο εξής: I. Shahid, *Heraclius*) και *Heraclius and the Theme System: Further Observations*, *Byzantion* 59 (1989) 208-243. Η τελευταία του παρέμβαση για το συγκεκριμένο ζήτημα ήταν το άρθρο του *Heraclius and the Unfinished Themes of Oriens: Some Final Observations*, *Byzantion* 64 (1994) 352-373.

⁸ R.-J. Lilie, *Die zweihundertjährige Reform. Zu den Anfängen der Themenorganisation im 7. und 8. Jahrhundert*, *Byzantinoslavica* 45 (1984) 27-39, 190-201.

⁹ J. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century*, Cambridge 1990.

Η άποψη του Shahîd σχετικά με τη δημιουργία τεσσάρων *θεμάτων* στην περιοχή της Συροπαλαιστίνης, στα εδάφη που καταλάμβαναν κατά το μάλλον ή ήττον οι δέκα επαρχίες που αναφέρθηκαν στην αρχή της παρούσας βιβλιοκρισίας, εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στη μεταγενέστερη διοικητική διαίρεση της περιοχής σε ισάριθμες διοικητικές περιφέρειες (*ajnad*)¹⁰ από τους Άραβες κατακτητές (*jund* της Hims/Εμεσας, *jund Dimashq/Δαμασκού*, *jund al-Urdunn/Ιορδάνη* και *jund Filastin/Παλαιστίνης*). Ο Shahîd υποστήριξε πως οι Άραβες δεν προχώρησαν σε διοικητικές μεταβολές στα εδάφη που κατέκτησαν, αλλά διατήρησαν τη βυζαντινή οργάνωση που βρήκαν, προσαρμόζοντάς την στα δικά τους δεδομένα¹¹. Λίγο αργότερα, στα χρόνια των Ομεϋαδών, ο χαλίφης Γιαζίντ Α΄ δημιούργησε μια ακόμη περιφέρεια/*jund*, αυτή της Qinnasrin/Χαλκίδας¹².

Ύστερα από την παρουσίαση του θέματος, ο συγγραφέας φαίνεται να απορρίπτει τις θέσεις του I. Shahîd, θεωρώντας πως υπάρχει επαρκής και ισχυρός αντίλογος από την πλευρά του Haldon¹³, δίχως να προσθέσει ο ίδιος κάποιο επιπλέον επιχείρημα.

Στο τέλος του τρίτου κεφαλαίου, ο συγγραφέας ασχολείται με το ζήτημα της αποτελεσματικότητας ή μη των τοπικών αρχών των υπό εξέταση επαρχιών και την αντίδραση της κεντρικής αυτοκρατορικής διοίκησης, ιδιαίτερα μετά την κρίση που προκάλεσε η αραβική εισβολή σε Συρία και Παλαιστίνη και η ήττα των Βυζαντινών στη μάχη του Γιαρμούκ το έτος 636. Το πρόσωπο στο οποίο εστιάζει είναι ο *σακελλάριος* Θεόδωρος, αξιωματούχος που διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στην προαναφερθείσα σύγκρουση.

¹⁰ Ο όρος *jund* (πληθ. *ajnad*), ιρανικής προέλευσης, αναφέρεται στο Κοράνι και θα μπορούσε να αποδοθεί ως «στρατιωτικό σώμα», ενώ στην περίπτωση της Συρίας εννοιολογικά θα μπορούσαμε να πούμε πως αφορούσε την περιοχή στην οποία έδρευε ένα συγκεκριμένο στρατιωτικό/εκστρατευτικό σώμα. Βλ. D. Sourdel, «Djund», *The Encyclopedia of Islam*, New Edition, εκδ. B. Lewis - Ch. Pellat - J. Schacht, τ. II: C-G, Leiden - New York 1991, σ. 601-602.

¹¹ I. Shahîd, *Heraclius 395-396*.

¹² Kh. H. Blankinship, *The End of the Jihād State. The Reign of Hishām Ibn ‘Abd al-Malik and the Collapse of the Umayyads*, New York 1994, σ. 47-48.

¹³ J. Haldon, *Seventh Century Continuities. The Ajnād and the “Thematic Myth”*, στο Averil Cameron (εκδ.), *The Byzantine and Early Islamic Near East*, τ. III: *States, Resources and Armies* [Studies in Late Antiquity and Early Islam 1], Princeton, NJ 1995, σ. 379-423.

Το βιβλίο ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα του συγγραφέα και την καλά ενημερωμένη βιβλιογραφία, η οποία περιέχει όλα τα σημαντικά έργα που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για περαιτέρω ανάγνωση πάνω στο ζήτημα της διοίκησης της Συροπαλαιστίνης¹⁴.

Συμπερασματικά, το *An introduction to the Byzantine Administration in Syro-Palestine on the Eve of the Arab Conquest* επιτελεί τον στόχο που ο συγγραφέας του έχει θέσει, δηλαδή το να αποτελέσει μια εισαγωγή, ένα ερέθισμα ως προς την περαιτέρω διερεύνηση των θεμάτων που αναπτύχθηκαν.

Δημήτριος Λ. Σιδηρόπουλος
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

¹⁴ Μια επιπλέον καλή προσθήκη στη βιβλιογραφία της παρούσας μονογραφίας θα μπορούσε να είναι η διδακτορική διατριβή του Δημητρίου Κ. Τσουλκανάκη, *Η παρουσία του Βυζαντίου στους Αγίους Τόπους από το Μέγα Κωνσταντίνο έως την αραβική κατάκτηση*, Βόλος 2011, ένα σημαντικό μέρος της οποίας καλύπτει διάφορα ζητήματα της πολιτικής και στρατιωτικής διοίκησης της Παλαιστίνης, μεταξύ άλλων. Πολύ χρήσιμη επίσης είναι η νέα μονογραφία του J. Haldon, *The Empire That Would Not Die. The Paradox of Eastern Roman Survival, 640–740*, Cambridge, MA 2016, την οποία φυσικά δεν θα μπορούσε να λάβει υπόψη ο συγγραφέας, αφού εκδόθηκε αργότερα. Παρ' όλα αυτά την αναφέρουμε, διότι περιέχει χρήσιμες παρατηρήσεις ως προς τον θεσμό των θεμάτων και το ιστορικό πλαίσιο που αφορά το α' μισό του 7^{ου} αιώνα.